

مقایسه گفتمان خبری سایت‌های فارسی زبان
شبکه‌های العربیه و بی‌بی‌سی
مطالعه موردی اعتراضات عمومی در بحرین
دکتر سعید سرابی ✉، هادی بهجتی فرد*

چکیده

پژوهش حاضر در پی آن است که چارچوب‌سازی‌های رسانه‌ای را در خصوص اعتراضات عمومی در بحرین، در دو سایت خبری فارسی زبان شبکه‌های العربیه و بی‌بی‌سی مورد مقایسه قرار دهد و ضمن بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های انواع گفتمان در این دو سایت، به تحلیل گفتمان خبری آنها بپردازد. در این پژوهش از تحلیل گفتمان با استفاده از رویکرد گفتمان‌کاوی و نادایک استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش را تمامی اخبار مربوط به اعتراضات عمومی بحرین در این دو سایت تشکیل می‌دهد، پس از بررسی جامعه آماری به روش نمونه‌گیری هدفمند، تعداد ۱۴ خبر انتخاب شد و مورد گفتمان‌کاوی قرار گرفت. بر اساس یافته‌ها، اصلی‌ترین چارچوب در دستور کار قرار گرفته بی‌بی‌سی فارسی در خصوص اعتراضات عمومی در بحرین «نادیده گرفتن هویت اسلامی اعتراضات و القای تقابل و افزایش تنش بین قدرت‌های منطقه‌ای بر سر موضوع بحرین» و اصلی‌ترین چارچوب در دستور کار قرار گرفته سایت العربیه «حمایت از دولت بحرین، کم‌رنگ جلوه دادن اعتراضات مخالفان و حمایت از اقدامات عربستان در قبال بحرین» بوده است. همچنین عمده‌ترین گفتمان‌های شکل گرفته در خصوص این اعتراضات، در سایت بی‌بی‌سی فارسی، معطوف به بحران‌سازی، ایران‌هراسی و شیعه‌هراسی و در سایت العربیه، معطوف به ایران‌هراسی، شیعه‌هراسی، حمایت از گفتگو در عین اقتدار و آشوب‌سازی و توطئه‌چینی بوده است.

کلید واژه‌ها: کشور بحرین، چارچوب‌سازی، تحلیل گفتمان، جنگ روان

✉ نویسنده مسئول: دکترای علوم سیاسی، استادیار دانشگاه صداوسیما
Email: sarabyfr@yahoo.fr

* کارشناس ارشد علوم ارتباطات، دانشگاه صداوسیما

تاریخ دریافت: ۹۴/۴/۱۸ تجدید نظر: ۹۴/۸/۳ پذیرش نهایی: ۹۴/۱۲/۵

مقدمه

رسانه‌های جمعی در جهان امروز به یکی از ابزارهای نفوذ و تأثیرگذاری قدرت‌ها در مقابل یکدیگر بدل شده‌اند. آگاهی و ذهنیت مردم نسبت به جهان بستگی به محتوایی دارد که از رسانه‌ها دریافت می‌کنند (مهدی‌زاده، ۱۳۸۷، ص ۹). با گسترش فناوری‌های مدرن، زمینه برای گسترش جنگ روانی فراهم شده است و اینترنت به عنوان یکی از این فناوری‌ها، ابزاری مهم در عملیات روانی علیه کشورها به شمار می‌رود.

در این بستر، یکی از مباحث سیاسی رسانه‌ای روز دنیا که رسانه‌ها و بخصوص سایت‌های اینترنتی به طور گسترده به پوشش و انعکاس اخبار آن پرداخته‌اند، اعتراضات عمومی در کشور بحرین است که از ۱۴ فوریه سال ۲۰۱۱ آغاز شده و تاکنون ادامه یافته است. موقعیت جغرافیایی بحرین، نفت خیز بودن این کشور و ترکیب جمعیتی آن باعث شده است که اعتراضات عمومی در بحرین، به عنوان یک مسئله مهم منطقه‌ای و بین‌المللی مطرح شود. شناخت کامل و دقیق شیوه‌های پوشش خبری رسانه‌ها در خنثی کردن تحریف‌ها و بزرگ‌نمایی آنها، امری تأثیرگذار است؛ از این رو، با تحلیل گفتمان مقایسه‌ای اخبار سایت‌های فارسی‌زبان این شبکه‌ها می‌توان به چارچوب‌سازی‌ها، گفتمان‌ها و انگاره‌سازی‌های هر یک برای تأثیرگذاری بر افکار عمومی و پیشبرد سیاست خارجی خود و شیوه‌های روانی آنها پی برد.

نکته نخست در ضرورت انجام این پژوهش، توجه به نقش غیرقابل انکار رسانه‌ها در شکل‌دهی به افکار عمومی بین‌المللی و منطقه‌ای برای حمایت از منافع ملی و پیشبرد سیاست خارجی کشورها است که در پرتو شناخت ایدئولوژی‌های حاکم بر متون رسانه‌ای انجام می‌گیرد. حصول این شناخت، در پیشبرد بهتر سیاست‌های پیش‌بینی‌کننده و مهارکننده رسانه‌ای مؤثر است. همچنین شناخت ایدئولوژی‌ها و گفتمان رسانه‌های غربی و عربی معارض نظام جمهوری اسلامی می‌تواند رسانه‌های داخلی را برای مبارزه با رسانه‌های فوق در سپهر رسانه‌ای توانمندتر سازد. اهمیت علمی پژوهش حاضر این است که رسانه‌های داخلی را در برنامه‌ریزی دقیق‌تر برای مواجهه با تحولات کشورهای منطقه و اتخاذ مواضع حساب شده رسانه‌ای در قبال این حوادث یاری می‌دهد.

ادبیات نظری پژوهش

الف) نظریه گفتمان و ایدئولوژی

گفتمان در فرایند جریان‌های اجتماعی و با بهره‌برداری از شیوه‌های مختلف زبانی و فرازبانی و در بستر زمانی و مکانی ویژه‌ای شکل می‌گیرد؛ از این رو، در هر دوره و جامعه، گفتمان خاصی وجود دارد که منعکس‌کننده ویژگی‌های ساختاری و اندیشه‌ای حاکم بر فرد و جامعه است. تحلیل نشانه‌های زبانی و فرازبانی را که از چنین ویژگی‌هایی برخوردار باشند، می‌توان «تحلیل گفتمان» نامید (بشیر، ۱۳۸۹، ص ۲۲۸). گفتمان را می‌توان ترکیبی از کاربرد زبان و تعامل اجتماعی دانست که تحت تأثیر عوامل اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی شکل می‌گیرد و معانی ایدئولوژیک مورد نظر خود را داراست. تحلیل گفتمان را نیز می‌توان روشی برای کشف لایه‌های زیرین گفتمان‌های مختلف درباره یک موضوع خاص دانست (آقاگل‌زاده، ۱۳۸۵، ص ۲۳۳). همواره رسانه‌های جمعی، در مسیر ارائه یا انتقال بخشی از ایدئولوژی خود یا تمام آن در فضای رقابتی پیام‌ها و برنامه‌ها هستند. در فضای پرنش رسانه‌ای، بازکاوی ایدئولوژی‌ها اهمیت فراوانی دارد (گل‌بخشی، ۱۳۸۷، ص ۹۴).

ب) انگاره‌سازی

به اعتقاد مولانا، انگاره را می‌توان مجموعه‌ای از تصاویر تعریف کرد که خود در ذهن مخاطب، جنبه‌های گوناگونی از واقعیت را دارند. محیط فرهنگی و هنجارهای اجتماعی پیرامون فرد، انگاره‌هایی را در مورد کشورهای مختلف، قومیت‌ها و فرهنگ‌های گوناگون در ذهن او ایجاد می‌کنند (۱۳۷۵، ص ۱۱).

انگاره‌ها امروزه حوزه پیرامونی حیات انسان‌ها را فراگرفته‌اند و با ایجاد نوعی تفکر قالبی، نگرش‌هایی مثبت، منفی و تقریباً خنثی در قبال اتفاقات مختلف ایجاد کرده‌اند. منشأ و مبدأ تمام انگاره‌ها از یک‌سو، به گروه‌های مرجع موجود در اجتماع و از طرف دیگر، به برخی منفعت‌جویی‌ها یا قدرت‌طلبی‌ها برمی‌گردد (گودرزی، ۱۳۸۹، ص ۵۵). ارائه انگاره از شخصیت‌ها، مکان‌ها، اشیا و رویدادها به مخاطب، «انگاره‌سازی خبری» نام دارد. در انگاره‌سازی با بازتاب واقعیت سروکار نداریم. واقعیت‌ها دست‌کاری شده

و توأم با تفسیر پنهان ارائه می‌شوند. انگاره‌سازی تکنیک و کلید کارگشای معنی‌سازی در جهان خبر است (شعار غفاری، ۱۳۷۳، ص ۲۱).

ج) نظریه چارچوب‌سازی^۱

مفهوم چارچوب‌بندی یا چارچوب‌سازی را در سال ۱۹۷۴ توسط جامعه‌شناسی به نام گافمن^۲ عنوان مطرح کرد. جامعه‌شناسی که معتقد بود افراد به صورت فعال، جهان پیرامون خود را با استفاده از «چارچوب‌هایی» سازماندهی و معنا می‌کنند که اطلاعات را پس از تعیین، دریافت و شناسایی، برچسب می‌زنند (شیفل^۳ و توکسبوری^۴، ۲۰۰۷، ص ۱۱).

گافمن می‌گوید؛ چارچوب، مجموعه طرح‌های تفسیری است که با علامت‌گذاری گزینشی و رمزگذاری اشیا، وضعیت‌ها، رویدادها، تجربیات و توالی کنش‌ها در محدوده محیط حال و گذشته افراد، محیط اطراف را ساده‌سازی و تلخیص می‌کند و در نهایت، تصویری فشرده از آن ارائه می‌دهد. چارچوب‌ها قادرند عناصر معنادار یا بی‌معنی را معرفی کنند و زمینه‌های درک حوادث را فراهم آورند؛ به عبارت دیگر «چارچوب، نظر یا طرحی است که معنا می‌دهد» (گمسن^۵ و مدیلیانی^۶، ۱۹۸۷).

مک‌کامبز^۷ چارچوب‌سازی را نسخه پالایش شده برجسته‌سازی می‌داند. از این دیدگاه، چارچوب‌سازی به معنای برجسته ساختن برخی جنبه‌های یک موضوع و در نتیجه، تغییر رفتارهای مردم در قبال آن است (شیفل و توکسبوری، ۲۰۰۷، ص ۱۴). به این ترتیب، رسانه‌ها به مخاطبان می‌گویند که درباره چه فکر کنند و سپس تا اندازه‌ای چگونه فکر کردن را نیز در چارچوبی از پیش ساخته و پرداخته شده به آنان تحمیل می‌کنند (مهدی‌زاده، ۱۳۸۹، ص ۸۱).

چشم‌اندازها، مانند موضوعات و شخصیت‌ها توجه را به برخی خصیصه‌ها جلب و از برخی از آنها دور می‌کند. ویژگی‌هایی که در یک پوشش خبری به کار می‌روند به طور معمول دارای چارچوب‌های اولویت هستند. برای مثال، بسیاری از پوشش‌های خبری انتخابات ریاست جمهوری در امریکا برای بازتاب جمهوری خواهان یا

1. framing theory

2. Goffman

3. Scheufel

4. Tewksbury

5. Gamson

6. Modigliani

7. McCombs

دموکرات‌ها چارچوب‌بندی نشده است. با این حال گزارش‌ها یا بیانیه‌های انتخاب شده در این خصوص از دو جناح به طور معمول برجستگی یکسان ندارد (مک‌کامبز و شاول^۱، ۱۹۹۳، صص ۶۶ - ۵۸).

روش‌شناسی پژوهش

از روش پژوهشی تحلیل گفتمان برای تحلیل و تبیین خبر سایت‌های فارسی‌زبان العربیه و بی‌بی‌سی در مورد اعتراضات عمومی در بحرین و همچنین رسیدن به لایه‌های نهانی متن‌های خبری و کشف نظام عقیدتی حاکم بر آنها، استفاده شده است. استابز^۲ سه ویژگی برای توصیف تحلیل گفتمان بیان می‌کند که عبارت‌اند از:

۱. امری که درباره کاربرد زبان فراتر از حدود بیان یک جمله است؛
۲. امری که درباره روابط درونی بین زبان و جامعه است؛
۳. امری که درباره عامل مؤثر یا ویژگی‌های گفتاری ارتباطات روزمره است (۱۹۸۳، ص ۱).

در روش تحلیل گفتمان، تحلیلگر برای بررسی یک متن (اعم از نوشتاری، گفتاری و تصویری) از خود متن فراتر می‌رود و وارد بافت یا زمینه‌ای می‌شود که متن در آن خلق شده است. از یک سو، به روابط درون‌متنی و از سوی دیگر، به بافت‌های موقعیتی، اجتماعی، تاریخی و سیاسی متن می‌پردازد (نیک‌ملکی، ۱۳۸۴، ص ۱۰۷). با توجه به اینکه طرح ارائه شده از سوی ون‌دایک^۳ یک طرح مشخص و مناسب در تحلیل ایدئولوژی‌های متون رسانه‌ای است، پژوهش حاضر رویکرد کاربردی ون‌دایک را برای تحلیل گفتمان ملاک قرار داده است.

جامعه مورد نظر در این پژوهش، کلیه خبرهای دو سایت خبری العربیه و بی‌بی‌سی فارسی‌زبان در مورد اعتراضات عمومی در کشور بحرین، از تاریخ ۲۵ بهمن‌ماه ۱۳۸۹ تا ۳۱ تیرماه ۱۳۹۱ شمسی است. در روش تحلیل گفتمان واحد تحلیل می‌تواند بر اساس موضوع، اهداف، متغیرها و مؤلفه‌های تحقیق شامل یک جمله، بند، صفحه یا متن کامل باشد (ون‌دایک، ترجمه گروه مترجمان، ۱۳۸۲، صص ۳۳ - ۲۷).

1. Shaw

2. Stubbs

3. Vandyke

واحد تحلیل در این پژوهش، متن خبرهای انتخاب شده است. هر متن خبر شامل یک بسته خبری^۱ در هر صفحه وب است که اصل خبر، گزارش و تفسیری از آن را در برمی‌گیرد. نمونه‌گیری در این پژوهش، به شیوه غیر احتمالی هدفمند یا قضاوتی انجام شده است، زیرا در تحلیل گفتمان، اساساً کیفیت حضور یا غیبت مفاهیم در متن مورد نظر است و روش نمونه‌گیری هدفمند، در اینجا بهتر می‌تواند پاسخگوی اهداف پژوهش باشد. در نمونه‌های هدفمند یا قضاوتی، پژوهشگر واحدهای نمونه‌گیری را به صورت ذهنی و با هدف قبلی انتخاب می‌کند. این ذهنیت و هدف داور است که احتمال انتخاب یک واحد نمونه‌گیری را برای نمونه معین می‌کند (فرانکفورت^۲ و نچمیاس^۳، ترجمه لاریجانی و فاضل، ۱۳۸۱، ص ۲۶۴). در این پژوهش، حجم نمونه با توجه به حجم کل خبرها (جامعه آماری)، ۱۴ خبر در نظر گرفته شد که ۷ خبر از سایت العربیه و ۷ خبر نیز از سایت بی‌بی‌سی فارسی انتخاب شدند.

با توجه به رهیافت تحلیل گفتمانی ون‌دایک، فرم ویژه‌ای برای ثبت و استخراج اطلاعات از متن خبرهای انتخاب شده در نظر گرفته شد. این فرم حاوی ۱۰ کارویژه است. دو کارویژه اول، تاریخ و عنوان متن خبری هستند که گویای اطلاعات شناسه‌ای متن خبرند. سایر کارویژه‌ها عبارت‌اند از: سبک واژگان (مثبت و منفی)، افراد و نهادهای مطرح شده در متن (مثبت و منفی)، قطب‌بندی، استنادها، پیش‌فرض‌ها، تلقین و تداعی‌ها، مؤلفه‌های اجماع و توافق و گزاره‌های اساسی متن‌های خبری. پس از استخراج اطلاعات مربوط به هر متن، این اطلاعات پایه اصلی تحلیل فرامتن را تشکیل می‌دهند که این تحلیل به اخذ نتایج اصلی و پاسخگویی به سؤالات اصلی و فرعی پژوهش می‌انجامد.

یافته‌های پژوهش

سایت العربیه متون مربوط به تحولات بحرین را با واژگان مثبتی همچون برقراری امنیت، دفاع از منافع عمومی، مشروعیت حضور نیروهای سپر جزیره، برون‌رفت از بحران، توافق ملی، ایجاد همبستگی، چراغ سبز الوفاق، استقبال از گزارش کمیته حقیقت‌یاب، بازخواست ناقضان قانون، اصلاحات، یکپارچگی و اتحاد میان کشورهای

1. news package

2. Frankfort

3. Nachmios

عضو و محافظت از تأسیسات زیر بنایی مشخص ساخته و عمده واژگان منفی خود را به موضوعاتی همچون اقدام علیه امنیت ملی، فراخوان اعتصاب عمومی، توطئه، دخالت ایران، زیر پا گذاشتن معاهدات بین‌المللی، صدور انقلاب به بحرین، به‌کار گماشتن اتباع بحرین، عملیات در چارچوب خدمت به اصل ولایت فقیه، اختلاف مذهبی، تعدی به اهل سنت و فشارهای ایران معطوف کرده است. عمده افراد و نهادهای مثبت سایت العربیه در مورد اعتراضات عمومی در بحرین، مربوط به نیروهای سپر جزیره، شورای همکاری، شیخ عبدالله بن زاید آل نهيان وزیر خارجه امارات متحده عربی، دولت بحرین، برخی نمایندگان مجلس بحرین، کاردار سفارت بحرین، وزیران خارجه شواری همکاری، سفیر سعودی در واشنگتن، پادشاه بحرین، مقامات بحرین، خبرنگاران بحرینی، ولیعهد بحرین، کمیته حقیقت‌یاب، نیروهای امنیتی، اتحادیه اروپا، انور عشقی رئیس مرکز مطالعات استراتژیک و ملک عبدالله بن عبدالعزیز، بوده و افراد و نهادهای منفی این سایت درباره اعتراضات عمومی در بحرین، مرتبط با ایران، کاردار ایران، رامین مهمان‌پرست، کمیسیون امنیت ملی مجلس شورای اسلامی، مخالفان دولت یمن، سپاه پاسداران، آیت‌الله خامنه‌ای، سپاه قدس، قاسم سلیمانی، نعیم قاسم، حسین مشیمع، میرحجازی، گروه الوفاق و نوری المالکی نخست‌وزیر عراق، بوده است.

متون خبری سایت العربیه «خود» را با مواردی همچون تأمین‌کننده امنیت، مطیع و پان عربی، دموکراسی خواه مردمی، مظلوم، هشیار، آگاه، مراقب، ضدشورشی، متحد، مدافع، مشروع، نگران دودسته‌گی به وجود آمده در یمن، خشمناک نسبت به دخالت آشکار در امور داخلی بحرین و کویت، خواستار همبستگی و قانون‌مدار معرفی کرده و «دیگری» را با عبارت‌هایی نظیر شورشی، بی‌منطق، هرج و مرج طلب، از بین برنده امنیت، خرابکار، توطئه‌گر، مداخله‌گر، جاسوس، مخل امنیت، ناقض معاهدات بین‌المللی، بازنده بزرگ و وابسته به ایران مورد اشاره قرار داده است.

سایت العربیه بیشترین استناد یا ذکر شواهد خود را در متون خبری، معطوف به مواردی همچون منابع دولتی، شیخ عبدالله بن زاید آل نهيان، روزنامه‌های الام، العربی نت، رامین مهمان‌پرست، شیخ حمد بن عیسی، المناع در گفتگو با العربیه، یک منبع مطلع، العربیه، اظهارات قاسم سلیمانی، گزارش کمیته حقیقت‌یاب، خبرگزاری فرانسه، انور عشقی و ملک عبدالله بن عبدالعزیز، کرده است.

عمده پیش‌فرض‌های مطرح در متون خبری سایت العربیه؛ معطوف به موضوعاتی همچون ورود قانونی نیروهای عربستان به بحرین، آشوب هدف گروه‌های مخالف، متحد بودن کشورهای عضو شورای همکاری و شکست خوردن دخالت ایران بوده است.

این متون با هدف تلقین مفاهیم زیر به مخاطبان تنظیم شده است: «تسویه حساب مذهبی، تبعیت نکردن ایران از قوانین بین‌المللی، نقش تأثیرگذار شورای همکاری در معادلات خاورمیانه، چهره خشن مسئولان ایرانی، نقش پررنگ شیعیان در ادامه روند متشنج تحولات بحرین، وابسته بودن مخالفان به ایران، القای تفرقه در بین مخالفان، ضرورت تشکیل اتحادیه همکاری و خطر تشکیل یک محور شیعی در منطقه».

همچنین تداعی‌های صورت گرفته در متون مرتبط با اعتراضات عمومی مردم بحرین، به مواردی همچون «حادثه انقلاب اسلامی ایران، اتهام اقدام به کودتا علیه دولت بحرین از سوی ایران در سال ۱۹۸۱، اتهام طرح تأسیس حزب الله بحرین از سوی ایران و اعتراضات سال ۱۳۷۵ بحرین که به دخالت ایران در این کشور ربط داده شد، انفجار مرکز یهودیان «آمیا» در آرژانتین در ۲۷ تیر ۱۳۷۳، اتهام ارسال سلاح از سوی ایران برای شورشیان سنگال در سال ۱۳۸۹ و فرمان امام خمینی (ره) در صدور انقلاب اسلامی اشاره داشته است».

متون خبری سایت العربیه مخاطبان خود را در مورد اهل گفتگو نبودن مخالفان دولت بحرین، تعلق نیروهای نظامی وارد شده به بحرین به همه کشورهای عضو شورای همکاری، حامی تروریسم بودن ایران، خودسرانه بودن اقدام‌های خشونت‌بار و قانون‌گرا و اصلاح‌طلب بودن پادشاه بحرین، همسو و هم‌رأی کرده است. متون العربیه به طور عمده از تکنیک‌های جنگ روانی تکرار، توسل به ترس، برچسب‌زنی، شایعه‌سازی، تحریک، ترور شخصیت، ایجاد تفرقه، کلی‌گویی و پاره حقیقت‌گویی استفاده کرده‌اند.

واژگان مثبت متون خبری سایت بی‌بی‌سی در مورد تحولات کشور بحرین در متن‌های مورد بررسی، به طور عمده بر اصلاحات گسترده سیاسی، حفاظت از تأسیسات مهم، مقابله با تبعیض، فضای صلح‌آمیز و مثبت، اتحاد نزدیک با امریکا، متحد بودن اعضای وحدت ملی، فرصت تاریخی برای ایجاد تغییر، گسترش همکاری‌های امنیتی، الگوی مشابه اتحادیه اروپا و استقلال از ایران تأکید داشته است و متون منفی

این سایت، به اشغال، عمیق‌تر شدن شکاف بین شیعیان و سنی‌ها، تنش، اخراج‌های تازه، دخالت‌های فاحش، سرکوب‌خشن، به خطر افتادن صلح و ثبات در منطقه، توطئه‌چینی علیه امنیت ملی، دسیسه، خرابکاری، ناکامی در فهم مطالبات مردم و همچنین سلطه ایران معطوف بوده است.

همچنین افراد و نهادهای مثبت مطرح شده در متون خبری سایت بی‌بی‌سی فارسی در مورد رویدادهای بحرین معطوف به وزیر خارجه امریکا، شورای همکاری خلیج فارس، شیخ محمد الصباح وزیر خارجه کویت، شیخ عبدالله بن زیاد آل نهيان، دولت کویت، حمد بن عیسی بن سلمان آل خلیفه، پادشاه بحرین، محمد شریف بسیونی، وزارت امور خارجه بحرین، کاردار بحرین، محمدرضا پهلوی، دبیرکل سازمان ملل متحد و ستاد فرماندهی ناوگان پنجم امریکا، بوده است. در سایت بی‌بی‌سی فارسی، عمده افراد و نهادهای منفی در مورد رویدادهای بحرین، به مواردی همچون مقامات بحرین، ایران، بحرین (در ادامه سرکوب شدید مخالفان)، رئیس نیروهای مسلح کشور، مجلس ایران، سپاه پاسداران، سه دیپلمات ایرانی، علی اکبر صالحی، نمایندگان حزب شیعه الوفاق، شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی، نهادها و مقامات عالی رتبه ایران، نمایندگان مجلس ایران، جامعه روحانیت مبارز ایران و علی لاریجانی، اشاره کرده‌اند.

ارزش‌های منتسب به خود در متون خبری بی‌بی‌سی فارسی به مواردی همچون دوران‌دیشی، اصلاح‌طلبی، دموکراسی‌خواهی، عدالت‌خواهی، نگرانی، اتحاد، امنیت مشترک، حضور گسترده، وحدت ملی و خواهان استقلال بودن از ایران، اشاره دارند. متون خبری بررسی شده بی‌بی‌سی فارسی، ارزش‌های منتسب به دیگری را به سرکوب‌گری، مداخله‌گری، فرصت‌طلبی، خطر برای صلح و ثبات، توطئه‌چینی، نقض معاهدات بین‌المللی، جاسوسی، هرج و مرج طلبی، تهدیدکردن به تجاوز و بدرفتاری، اختصاص داده‌اند.

استنادها و شواهدی که در این متون ذکر شده به گفته ناظران، اظهارات هیلاری کلینتون، بیانیه وزرای خارجه کشورهای عضو شورای همکاری، بیانیه کمیسیون امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس شورای اسلامی، شیخ محمد الصباح وزیر خارجه کویت، مهرداد خوانساری، گزارش مقامات رسمی، مقامات مطلع، اظهارات علی اکبر صالحی، اظهارات پادشاه بحرین، مخالفان حکومت، سازمان‌های دولتی ناظر بر برگزاری

انتخابات، گفته‌های محمد شریف بسیونی، برای اعتراف‌گیری از آنها، در حالی که چشم‌بند به چشم داشتند آنها را با شلاق و لگد مورد حمله قرار داد، به آنها شوک الکتریکی دادند و حتی تهدید به تجاوز کردند (شواهدی برای نقض حقوق بشر)، برخی آمار، اذعان مقامات بحرینی، بر اساس گزارش‌ها و بیانیه ستاد نماز جمعه تهران، مربوط بوده است.

عمده پیش‌فرض‌هایی که متون خبری سایت بی‌بی‌سی فارسی در مورد اعتراضات عمومی در بحرین داشته است، معطوف به موضوعاتی همچون مداخله ایران در امور داخلی بحرین، حمایت ایران از گروه‌های شیعه بحرین و تلاش برای تغییر حکومت در این کشور، شکست اقدامات جاسوسی ایران در بحرین و کویت، دولتی نبودن خشونت علیه مخالفان، فرقه‌ای بودن تحریم انتخابات، تلاش برای بازگرداندن بحرین به سرزمین مادری (ایران) و حمایت عربستان سعودی و امارات متحده عربی از تأسیسات گازی، مالی و نفتی بحرین بوده است.

متون مربوط به بحرین در آغاز اعتراضات مردمی، با هدف القای ادامه‌دار شدن و تشدید اوضاع بحرانی بحرین در صورت ورود نیروهای عربستانی و مستعد بودن عربستان برای وقوع ناآرامی‌های مشابه تنظیم شده است. با ادامه یافتن این حوادث، متون بی‌بی‌سی مواردی مانند مشروعیت دولت بحرین، تفرقه و تضاد در میان گروه‌های مخالف بحرینی، خشونت‌طلبی و مخالف دموکراسی بودن مخالفان، صحت یافته‌های کمیسیون تحقیق، قربانی اختلافات ایران و آمریکا شدن بحرین و جنگ مذهبی بین شیعه و سنی را تلقین کرده است.

این متون خبری همچنین حمایت آمریکا از کویت در جریان اشغال این کشور از سوی عراق، اتهام حمایت ایران از برخی گروه‌های عراقی و افغانی و اصلاحات مصوب در سال ۲۰۰۲ را که طی آن، حکومت سلطنتی کشور بحرین به یک نظام سلطنتی مشروطه تبدیل شد، برای مخاطب خود تداعی کرده‌اند.

متون خبری بی‌بی‌سی فارسی استدلال‌ها، مؤلفه‌ها و موضوعات همسو شده زیر را در مورد اعتراضات عمومی در بحرین برای مخاطبان خود در نظر گرفته‌اند: ایران و عربستان در صدد تأثیرگذاری بر حوادث بحرین هستند و تنش در روابط ایران و بحرین از این امر ناشی می‌شود، مخالفان با ارباب مردم در صدد تأثیرگذاری بر نتیجه انتخابات

بوده‌اند، تیرئه پادشاه بحرین از اتهام سرکوب خشونت‌بار تظاهرات مردمی و برخورد‌های خودسرانه، عامل اصلی بروز خشونت‌هاست. متون بی‌بی‌سی به طور عمده از برخی فنون جنگ روانی مانند تظاهر به بی‌طرفی، پاره حقیقت‌گویی، ایجاد تفرقه و گواهی استفاده کرده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

استخراج مقوله‌های گفتمانی مرتبط با متن‌های دو سایت العربیه و بی‌بی‌سی فارسی‌گویای آن است که متن‌های این دو سایت از لحاظ سبک واژگانی، افراد و نهاد‌های مطرح شده در متن، غیرسازی، استنادها، پیش‌فرض‌ها، تلقین و تداعی‌ها، مؤلفه‌های اجماع و توافق و گزاره‌های اساسی در ابتدا، میانه و انتهای وقایع و حوادث رخ داده در کشور بحرین، اختلاف‌های اندک و شباهت‌های بسیاری با یکدیگر دارند. این امر گویای همسو بودن موضع‌گیری این دو رسانه در قبال پوشش خبری تحولات و وقایع کشور بحرین است.

سایت بی‌بی‌سی که از روز نخست آغاز اعتراضات در بحرین، اقدام به پوشش خبرهای این کشور کرد و از همان نخستین خبر، با برجسته کردن نقش شیعیان در این تظاهرات و با نادیده گرفتن معترضان سنی، سعی در قومی و مذهبی خواندن اعتراض‌ها در بحرین داشته است. به طور کلی می‌توان گفت که سایت بی‌بی‌سی فارسی در ابتدای امر و در آغاز شکل‌گیری اعتراض‌ها در بحرین، به دلیل احتمال گسترش اعتراض‌ها، حمایت ایران و به خطر افتادن منافع انگلیس و هم‌پیمانانش در این کشور، سعی بر آن داشته است که با گفتمان هشدار، حاکمان بحرین را تشویق به یافتن راه‌حلی مسالمت‌آمیز برای برون‌رفت از بحران کند اما با بالا گرفتن اعتراضات در بحرین، بی‌بی‌سی نیز تلاش کرده است با قرار دادن ایران در کنار اخبار مربوط به بحرین، دخالت ایران در حوادث بحرین و تأثیرپذیری معترضان از این دخالت را نشان دهد. بی‌بی‌سی در عین حال کوشیده است چهره‌ای بی‌طرف از غرب را به تصویر در آورد که نگران مردم و دولت بحرین است.

بی‌بی‌سی در ابتدای امر با اشاره به مواضع ایران و عربستان درباره بحرین، درصدد فرافکنی، ساختن قربانی از بحرین و در نهایت، حفظ آل خلیفه بود (تکنیک گفتمانی

فرافکنانه و متقابلانه) اما در ادامه اعتراض‌ها تلاش کرد اقدامات عربستان و برخی از کشورهای حوزه خلیج فارس را در لشکرکشی به بحرین قانونی و عادی جلوه دهد. موج اخراج کارمندان، تخریب مساجد و شدت سرکوب‌ها، در بی‌بی‌سی با بایکوت خبری مواجه بوده است (تکنیک گفتمانی سکوت). از سوی دیگر، بی‌بی‌سی با معرفی تظاهرکنندگان به عنوان خواستار اصلاحات سیاسی و با ساختن تصویری از مخالفان که به دنبال انقلاب و تغییر حکومت نیستند، تلاش کرده است معترضان را از مسیر اصلی خواسته‌های خود منحرف سازد و این اعتراض‌ها را در مسیر گفتگو و صلح به عنوان «اعتراض‌هایی معمولی و اصلاحی» پیش برد (تکنیک گفتمانی صلح).

بی‌بی‌سی همچنین با پوشش گسترده و خاص مربوط به تقابل و افزایش تنش بین ایران و کشورهای عضو شورای همکاری در مباحث مربوط به اتحاد بحرین و عربستان و همچنین موضوع دخالت و جاسوسی ایران، سعی در تضعیف موقعیت ایران و مورد تأکید قرار دادن نقش و اهمیت شورای همکاری در برابر ایران داشته است. با توجه به اینکه یکی از دلایل اصلی تشکیل شورای همکاری خلیج فارس، تقابل با نفوذ ایران در منطقه و یا به عبارت دقیق‌تر، تقابل با نفوذ و صادر شدن انقلاب اسلامی در منطقه بوده است؛ اقدام بی‌بی‌سی در مورد تأکید قرار دادن نقش و اهمیت شورای همکاری، با هدف فتنه‌انگیزی و دامن زدن به اختلاف‌های دیرینه دو طرف صورت می‌گیرد.

بی‌بی‌سی با تضعیف جایگاه ایران، سعی در مقابله با نقش جمهوری اسلامی ایران و الگو شدن این کشور برای مخالفان بحرین دارد. آنچه از بررسی و تحلیل متون سایت بی‌بی‌سی برمی‌آید، حاکی از این مطلب است که این سایت نگران تغییر در نوع حکومت بحرین و ایجاد نظامی شیعی، مشابه نظام ایران در منطقه حساس خلیج فارس، به دلیل تأثیرات و پیامدهای منفی گسترده آن بر منافع غرب و موجودیت رژیم صهیونیستی است (گفتمان ایران‌هراسی و شیعه‌هراسی). فروش بیشتر تسلیحات انگلیسی به کشورهای حوزه خلیج فارس و تعلیم نظامیان این کشورها از سوی انگلیس، در پی بروز این اعتراضات از دیگر اهدافی است که بی‌بی‌سی با القای افزایش تنش بین ایران و این کشورها، درصدد نیل به آن است (عنصر گفتمانی منفعت‌طلبی).

در مجموع می‌توان گفت: سایت بی‌بی‌سی فارسی در پوشش اخبار مربوط به تحولات بحرین بسیار زیرکانه عمل کرده است. این سایت بیش از آنکه به ریشه‌ها و

چرایی این اعتراضات و خواسته‌های مخالفان بپردازد، به اتفاقات در حال وقوع پرداخته است و در اخبار منتشر ساخته خود کوشیده است جهت پیام را به گونه‌ای منحرف سازد که در ذهن مخاطبان، این اعتراضات به دخالت‌های ایران پیوند بخورد.

اصلی‌ترین چارچوب‌های در دستور کار قرار گرفته بی‌بی‌سی فارسی در خصوص اعتراضات عمومی در بحرین «صلح در عین ایران هراسی، القای تقابل و افزایش تنش بین قدرت‌های منطقه‌ای بر سر موضوع بحرین و نادیده گرفتن هویت اسلامی این اعتراضات» بوده است. سایت بی‌بی‌سی در پوشش خبری خود از حوادث بحرین، گفتمان‌های غالبی همچون هشدار، بحران‌سازی، ایران‌هراسی و شیعه‌هراسی، ایجاد قربانی و تناقض را به کار گرفته است، گفتمان‌هایی که در درون خود، انگاره‌های غالبی مانند تأمین‌کننده امنیت، طرفدار مردم و قاطع در برابر آشوبگران (نیروهای عربستان و بحرین)، اصلاح‌طلب و دموکراسی‌خواه معترض، بحران‌آفرین (مخالفان) و منفعت‌طلب، مداخله‌گر و تنش‌زا (ایران) را پرورانده‌اند.

سایت العربیه نیز در پوشش و انعکاس اخبار مربوط به اعتراضات عمومی در بحرین، در بسیاری از زمینه‌ها عملکردی مشابه بی‌بی‌سی فارسی داشته است. این سایت خبری در آغاز تظاهرات مخالفان در میدان لؤلؤ، سیاست بایکوت رسانه‌ای را در پیش گرفت و هیچ‌گونه خبری در این باره منتشر نکرد (تکنیک گفتمانی سکوت)، اما با ادامه یافتن این تظاهرات که پس از قیام مردم تونس، مصر و لیبی آغاز شده بود، به دلیل اینکه اخبار اعتراضات خاورمیانه در مرکز توجه رسانه‌های مختلف جهان قرار داشت و به سبب علاقه‌مندی افکار عمومی جهان و حفظ اعتبار، ناگزیر از پوشش خبرها گردید. العربیه اعتراضات مردم بحرین را ادامه بهار عربی نامید تا جنس مردمی و ویژگی اسلامی این اعتراضات در کانون توجه مخاطبان قرار نگیرد و از معترضان با عناوینی نظیر مخالفان و گروه‌های مختلف، با هدف کوچک‌نمایی اعتراضات آنها نام برد. سایت العربیه اخبار خود را درباره این اعتراضات، از همان آغاز با موضوع دخالت ایران در کشورهای حاشیه خلیج فارس و بویژه بحرین آغاز کرد؛ به نحوی که در تیتراژ اول اخبار این سایت، در اغلب موارد نام ایران به میان می‌آمد (تکنیک گفتمانی فرافکنی).

العربیه سپس به گزینش و سانسور اخبار این اعتراضات روی آورد؛ به طوری که بسیاری از اتفاقات مهم به وقوع پیوسته در خلال اعتراضات، مانند تخریب مساجد و

حسینیه‌ها، اخراج کارمندان و دانشجویان، موج بازداشت‌ها و خشونت بیش از حد نیروهای دولتی، جایی در اخبار العربیه نیافت. همچنین با خودداری از اشاره به ریشه مطالبات مردمی در این اعتراضات به برجسته‌سازی نقش ایران در این جریان پرداخت و اعتراض‌ها را فرقه‌ای و با هدف صدور انقلاب اسلامی ایران دانست و در صدر القای موج سواری ایران از این اعتراضات و منفعت‌طلبی و فرافکنی مشکلات داخلی ایران از طریق این تحولات برآمد. این در حالی است که کمیسیون تحقیق درباره ناآرامی‌های بحرین که به دعوت پادشاه بحرین تشکیل شده بود، ایران را از دخالت در امور داخلی بحرین مبرا دانست.

العربیه با متهم ساختن، ایران اهداف و اغراضی را دنبال کرده است که بخشی از آن، به حوادث بحرین و بخشی دیگر به عواملی جدای از این اعتراضات (مانند رویای عربستان در خصوص ساختن عربستان بزرگ و نوع حکومت عربستان و ستیز قدیمی با مذهب شیعه) مربوط می‌شود. العربیه با مرتبط دانستن مخالفان با ایران و انعکاس افراطی حمایت ایران از مخالفان از راه‌های مختلف، سعی داشته است چهره‌ای شورشی، خرابکار و وابسته به ایران و حزب الله لبنان از مخالفان بسازد تا به این ترتیب مقدمات سرکوب آنها را از طریق نیروهای امنیتی فراهم آورد و به تثبیت حکومت آل خلیفه کمک کند.

از سوی دیگر، العربیه در پی فرافکنی مشکلات بحرین و معطوف ساختن نگاه‌ها به سویی دیگر است. العربیه مخالفان را اهل گفتگو نمی‌داند تا نشان دهد که معترضان بی‌منطق هستند و خواسته اصلی آنها به قهقرا بردن کشور است تا میدان را از آنها بگیرد. آنچه از لابه‌لای متون برمی‌آید، نگرانی شدید العربیه از قدرت گرفتن شیعیان در بحرین است، به همین دلیل نیز کوشیده است ایران را در صدد صدور نظریه ولایت فقیه معرفی کند و از سوی دیگر، چهره‌ای خشونت‌طلب، مستبد و ضد مردمی از ولایت فقیه ارائه دهد که همواره ناقض قوانین بین‌المللی یا اصول همسایگی است و کلیه مخالفان خود را سرکوب می‌کند. این سایت خبری همچنین نگران تسری این ناآرامی‌ها به شیعیان دیگر کشورهای حاشیه خلیج فارس بخصوص عربستان است که شیعیان آن در مجاورت مرزهای بحرین (نظیر استان قطیف) سکونت دارند. العربیه می‌کوشد با اتهام جاسوسی ایران در کشورهای بحرین و کویت، بزرگنمایی اخبار مقامات غیر رسمی

ایران درباره برگرداندن بحرین به خاک مادری، اقدام به ترور سفیر سعودی و... ایران را خطری جهانی معرفی کند تا ضمن از بین بردن توجه جامعه بین‌المللی از ریشه اصلی اعتراض‌ها، ایران را در قضیه بحرین به انفعال بکشاند و در نهایت، اجماعی جهانی برای مقابله با ایران هسته‌ای که به زعم العربیه امنیت همسایگان‌اش را تهدید می‌کند، به وجود آورد.

از سوی دیگر العربیه کوشیده است دولت بحرین را در آغاز اعتراض‌ها به گفتگوی ملی تشویق کند تا از این رهگذر معترضان را آرام سازد و وقت بیشتری برای آل خلیفه خریداری کند. العربیه با استفاده مکرر از واژه امنیت کوشیده است ورود نیروهای سپر جزیره را به بحرین با این مفهوم مرتبط سازد تا پذیرفتن آن را بدون بررسی شواهد و دلایل برای مخاطبان امکان‌پذیر سازد. همچنین با برجسب زدن به نهادهای انقلابی ایران، نظیر سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و نهادهای دولتی؛ همچون دستگاه دیپلماسی ایران سعی کرده است برداشت‌های اولیه مخاطبان را درباره موضع‌گیری‌ها این نهادها تحت تأثیر قرار دهد. تلاش بیش از حد سایت العربیه برای ترور شخصیت رهبر جمهوری اسلامی ایران و تخریب چهره و منزلت ایشان در نزد مخاطبان با ساخت انگاره‌های منفی، نشان‌دهنده تأثیرگذاری عمیق رهبری و اهمیت نقش ایشان به عنوان حامی معنوی مخالفان بحرینی است.

از دیگر موارد قابل توجه در اخبار العربیه، تلاش این سایت برای نشان دادن اتحاد کشورهای عضو شورای همکاری و اشاره به پیشرفت این کشورهاست به طوری که کوشیده است نیروهای نظامی را که وارد بحرین شده‌اند، متعلق به همه کشورهای عضو شورا بنامد و بر محکومیت اقدامات ایران از جانب همه این کشورها تأکید کند و آنها را در برابر تهدیدهای ایران متحد بنامد. العربیه از سوی دیگر می‌خواهد با اشاره به روند همگرایی کشورهای عضو شورای همکاری نوعی، قدرت‌بازدارندگی در برابر اقدامات احتمالی ایران ایجاد کند و هدف اصلی آن تلاش برای تشکیل اتحادیه شورای همکاری است؛ اتحادیه‌ای که با حضور همه این کشورها به وجود خواهد آمد و با از بین رفتن استقلال واقعی آنها، زمینه قدرت‌یابی بیش‌ازپیش آل سعود را فراهم خواهد آورد. سایت العربیه به صورت مکرر، رسانه‌های ایرانی را به باد انتقاد گرفته و به جانبداری فرقه‌ای از معترضان متهم ساخته است؛ این مطلب نشان می‌دهد که رسانه‌های ایرانی در این

زمینه اثرگذار بوده‌اند و در ارائه واقعیت‌های اعتراضات بحرین به مردم جهان، موفق عمل کرده‌اند؛ لذا العربیه در کنار مقامات حکومتی بحرین این موفقیت را برنمی‌تابد. العربیه کوشیده است صدای رسانه‌های ایرانی را که بازتاب دهنده فریاد معترضان بحرینی است، خاموش کند.

نکته آخر اینکه با نگاهی گذرا به موضع‌گیری‌های سایت العربیه در قبال تحولات بحرین و با مذاقه در گفتمان‌ها و انگاره‌های ساخته شده از سوی این سایت، می‌توان دریافت که العربیه به عنوان انعکاس‌دهنده مواضع حاکمان سعودی، در حال پیگیری همان دیدگاه بی‌بی‌سی با تاکتیک دیگری است. البته نگاه العربیه به مسائل بحرین، رادیکال‌تر از بی‌بی‌سی فارسی به نظر می‌رسد، اما همان خطوط مشترک در شیوه انعکاس وقایع بحرین، در این شبکه نیز قابل ردیابی است.

متون خبری سایت العربیه کوشیده است اخبار مربوط به تحولات بحرین را در چارچوب حمایت از دولت بحرین، کم‌رنگ جلوه دادن اعتراضات مخالفان، حمایت از اقدامات عربستان در قبال بحرین، درگیری شیعه و سنی و شیعه‌هراسی ارائه دهد. همچنین در چارچوب‌های یاد شده، گفتمان‌های غالبی همچون آشوب‌سازی و توطئه‌چینی، ایران‌هراسی و شیعه‌هراسی، تهدید، فرافکنی، حمایت از گفتگو در عین اقتدار، گرایش به اتحاد یا پان‌عربی و تعقیب معیارهای دوگانه (ایران) را به کار گرفته است. انگاره‌های تأمین‌کننده امنیت (نیروهای سپر جزیره)، فرقه‌گرا، مخالف گفتگو و عاملان علیه امنیت ملی، طرفدار و وابسته به نظام جمهوری اسلامی (مخالفان)، مداخله‌گر، توطئه‌گر و بحران‌آفرین (ایران)، قربانی توطئه (بحرین) و مهارکننده دخالت‌های ایران (کشورهای عضو شورای همکاری) نیز در متون این سایت ایجاد شده‌اند.

با توجه به یافته‌ها و نتایج یاد شده، به نظر می‌رسد که سیاستگذاران، برنامه‌ریزان و برنامه‌سازان سازمان صداوسیما، لازم است در عملکرد خود در چند سطح، به موارد پیشنهادی زیر عنایت داشته باشند:

• یافته‌های پژوهش نشان داد که همگرایی گسترده‌ای در میان بی‌بی‌سی و العربیه در پوشش اخبار مربوط به اعتراضات عمومی در بحرین وجود داشته است. از این رو، ضروری به نظر می‌رسد که برای حمایت مطلوب‌تر از مواضع نظام جمهوری اسلامی ایران، همگرایی در میان شبکه‌های برون‌مرزی تقویت گردد و در صورت امکان، بین

این شبکه‌ها و رسانه‌های خارجی همسو با مواضع جمهوری اسلامی ایران، همگرایی لازم به وجود آید.

- آموزش مدیران و برنامه‌سازان رسانه ملی بویژه متصدیان حوزه خبر سازمان در زمینه ابعاد نظری و عملی جنگ رسانه‌ای و تقویت بنیه علمی ژورنالیستی، به شکل مستمر در دستور کار واحدهای آموزشی سازمان قرار گیرد.
- تدوین واحدهایی از روش‌های تحقیق کیفی همچون تحلیل گفتمان و تحلیل روایت، در کنار پرداخت بیشتر به روش‌های کمی ارائه شده برای دانشجویان رشته‌های مرتبط با مبانی نظری وسایل ارتباط جمعی، در دانشگاه صداوسیما برنامه‌ریزی شود.
- رسانه ملی باید با جریان‌سازی فعالانه، رویکردهای دوگانه این دو شبکه را در حمایت از مخالفان دولت سوریه و آل خلیفه برای مخاطبان تبیین کند.
- پیشنهاد می‌شود پژوهشگران آتی، با مراجعه به برنامه‌های تلویزیونی شبکه‌های العربیه و بی‌بی‌سی، ضمن بررسی گفتمان حاکم بر خبرها، گفتمان حاکم بر متون تصویری را نیز در مورد حوادث بحرین تحلیل و بررسی کنند.

منابع

- آقاگل‌زاده، فردوس. (۱۳۸۵). تحلیل گفتمان انتقادی. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- بشیر، حسن. (۱۳۸۹). خبر، تحلیل شبکه‌ای و تحلیل گفتمان. تهران: دانشگاه امام صادق.
- شعار غفاری، پرویز. (۱۳۷۳). تبلیغات خبری و منافع ملی. فصلنامه رسانه، ویژه‌نامه آموزشی شماره ۱. فرانکفورت، چاوا و نجمیاس، دیوید. (۱۳۸۱). روش‌های پژوهش در علوم اجتماعی (ترجمه فاضل لاریجانی و رضا فاضل). تهران: سروش.
- گل‌بخشی، حسن. (۱۳۸۷). تحلیل گفتمان اخبار بازداشت ملوانان انگلیسی در اروندرود در سایت‌های فارسی‌زبان بی‌بی‌سی و رادیو فردا. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه صداوسیما.
- گودرزی، حسن. (۱۳۸۹). مقایسه گفتمان خبری خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (ایرنا) و سایت بی‌بی‌سی فارسی در مورد اخبار هسته‌ای (با تأکید بر مسئله ساخت تأسیسات هسته‌ای قم «فردو»). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه صداوسیما.
- مولانا، حمید. (۱۳۷۵). رسانه‌ها و انگاره‌سازی (ترجمه غلامرضا تاجیک). فصلنامه رسانه، ۷ (۲).

- مهدی‌زاده سیدمحمد. (۱۳۸۷). رسانه‌ها و بازنمایی. تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
- مهدی‌زاده، سیدمحمد. (۱۳۸۹). نظریه‌های رسانه. تهران: همشهری.
- نیک‌ملکی، محمد. (۱۳۸۴). تحلیل گفتمان اخبار شبکه‌ای العالم و الجزیره با تأکید بر رویدادهای عراق. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه صداوسیما.
- ون‌دایک، تئون. ای. (۱۳۸۲). مطالعاتی در تحلیل گفتمان: از دستور متن تا گفتمان‌کاوی انتقادی (ترجمه گروه مترجمان). تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- Gamson, W. A. & Modigliani, A. (1987). **The Changing Culture of Affirmative Action, in Research in Political Sociology**, Ed. RD Braungart. Greenwich, CT: JAI.
- Mccombs, M. & Shaw, D. L. (1993). The Evolution of Agenda-Setting Theory: 25 Years In The Marketplace of Ideas. **Journal of Communication**, Vol. 43, No. 2.
- Scheufel, D. & Tewksbury, D. (2007). Framing, Agenda Setting, and Priming. **Journal of Communication**, Vol. 57, No.1.
- Stubbs, M. (1983). **Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language**, Oxford: Basil Blackwell.